**EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES**

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN [2618-1282](#) (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Марина Анатоліївна Семенкова

Викладач, Національний університет
оборони України імені Івана Черняхівського,
Повітрофлотський проспект, 28, Київ, 03049,
Україна

Maryna Anatoliivna Semenкова

Lecturer, National Defence University
of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy,
Povitroflotskyi pr., 30, Kyiv, 03186,
Ukraine

E-mail: 9773826@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4143-5671>

УДК 314.15: 355.01

**ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ
НА СХОДІ УКРАЇНИ І ЇХ ВПЛИВ НА БЕЗПЕКОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ**

Received 21 February 2020; revised 20 March 2020; accepted 17 April 2020

DOI: 10.15421/342024

Анотація

В статті досліджено вплив міграції, спричиненої збройним конфліктом на Сході України, на розвиток і безпеку як самого регіону, так і України в цілому. Обґрунтовано необхідність враховувати міграційний рух не тільки із зони безпосередньо проведення бойових дій, але і з регіону в цілому. Враховуючи те, що активні міграційні процеси спостерігались в регіоні і до початку конфлікту, нами була виявлена зміна їх тенденцій і закономірностей. Доведено, що особливості перебігу міграційних процесів на Сході України в цілому відповідають особливостям перебігу таких в умовах гібридного конфлікту. Наведені ознаки зацікавленості деяких держав, ще межують з Україною, у стимулювання імміграції українців з регіону. Зроблено оцінку впливу міграції на окремі сфери функціонування Донбасу і України перш за все в демографічній, економічній і суспільно-політичній сферах. Виявлено неоднозначність впливу міграції з Донбасу до інших регіонів України на стан конфліктогенності суспільства. Розроблено рекомендації по зменшенню негативних наслідків масового виїзду громадян з регіону.

Ключові слова: *конфлікт на Сході України, міграційні процеси, гібридний конфлікт, внутрішньо переміщені особи.*

**Peculiarities of migration processes during the armed conflict in the East of Ukraine
and their influence on the security environment**

Abstract

The study investigated the influence of migration processes, caused by the armed conflict in the East of Ukraine, on the security and development of the region as well as of Ukraine and substantiated the necessity to take into account the resettlement from the Donbass region as a whole and not only from the conflict-affected zone. Given that the migration processes had been taking place long before the conflict started, the study found the change of trends and patterns of migration. Except the increased number of migrants, there were the following ones: the emerging of new groups of migrants, changing of the permanent place of living instead of the circular migration, the people with the combat experience. Based on the main peculiarities of the migration processes the article determined two periods of migration during the period of conflict as well as the fact that the peculiarities of the migration processes during the conflict in the East of Ukraine are in general similar to the typical peculiarities of the hybrid conflicts. The study substantiated the signs of some bordering states' interest in the fostering of immigration of Ukrainians from the region. The article assessed the influence of migration processes on the certain spheres, first of all in the demographic, economic and social and political spheres. Despite of the certain positive effects of the above-mentioned migration processes, there were the number of negative consequences, for instance the loss of the demographic potential and social capital, the deterioration of the economic situation, the increasing voices for irredentism, etc. The study revealed the ambiguity of the influence of Ukrainians resettlement from the East of Ukraine to the other regions of Ukraine on the conflictogenity of society. In doing so it studied the consequences of migration to other regions of Ukraine and the migration abroad. The study developed the recommendations to reduce the negative consequences of the mass emigration of Ukrainians from the East of Ukraine.

Key words: *conflict in the East of Ukraine, migration processes, hybrid conflict, internally displaced people.*

Особенности миграционных процессов на Востоке Украины и их влияние на сферу безопасности

Аннотация

В статье исследовано влияние миграции, вызванной вооруженным конфликтом на Востоке Украины, на развитие и безопасность как самого региона так и страны в целом. Обоснована необходимость учитывать миграционное движение как из непосредственно зоны проведения боевых действий, так и всего Донбасского региона. Учитывая то, что активные миграционные процессы имели место в регионе и до начала конфликта, нами было выявлено изменение их тенденций и закономерностей. В статье обосновано, что особенности протекания миграционных процессов на Востоке Украины в целом соответствуют особенностям протекания таковых в условиях гибридного конфликта. Приведены признаки заинтересованности некоторых государств, которые граничат с Украиной, в стимулировании иммиграции украинцев из региона. Проведено оценку влияния миграции на отдельные сферы функционирования Донбасса и Украины прежде всего в демографической, экономической и социально-политической сферах. Выявлена неоднозначность влияния миграции из региона конфликта на Востоке Украины на состояние конфликтности украинского общества. Разработаны рекомендации по уменьшению негативных последствий массового выезда граждан из региона.

Ключевые слова: *конфликт на Востоке Украины, миграционные процессы, гибридный конфликт, внутренние перемещенные лица.*

Постановка проблеми.

Небезпека для життя і здоров'я, руйнування житлового фонду, труднощі з отриманням соціальних послуг, тощо змушують людей, які опинились в зоні бойових дій, покидати місце постійного проживання. Одним із наслідків збройного конфлікту на території Донецької і Луганської областей є те, що станом на 18 травня 2020 року на обліку перебували 1 446 689 внутрішньо переміщених осіб [Мінсоцполітики 2020], за кількістю таких осіб Україна посідає перше місце в Європі і одне з перших місць в світі. Але цифри, що позначають кількість зареєстрованих ВПО, дають нам лише часткове уявлення про масштаби, тенденції і, відповідно, наслідки міграції, спричиненої конфліктом на Сході України. Втім, значення міграції для стану розвитку країни і її безпекового середовища вимагає постійного відслідковування перебігу міграційних процесів, їх всебічного аналізу і прогнозування їх наслідків. Таким чином **метою статті** є визначити вплив міграції, яка спричинена збройним конфліктом на Сході України, на безпекове середовище в Україні і на розвиток країни в цілому. Для досягнення даної мети потрібно: виявити особливості міграційних процесів, напрямки руху населення, проана-

лізувати якісний склад мігрантів, перш за все віковий і професійний; з'ясувати, яким чином гібридність конфлікту на Сході України впливає на особливості перебігу міграційних процесів; проаналізувати зацікавленість суб'єктів міжнародних відносин у зовнішньому керуванні міграційними процесами на Сході України; визначити вплив міграції на окремі сфери функціонування Донбасу і України в цілому, зокрема на її безпекове середовище.

Основний зміст.

З метою визначити яким чином міграція населення в контексті збройного конфлікту впливає на розвиток регіону і України в цілому, ми маємо враховувати не тільки кількість, але і якісний склад мігрантів, а також не обмежуватись суто міграцією населення з невідконтрольних територій і оцінювати міграційні процеси на території регіону в цілому. Крім того, слід враховувати те, що переміщення населення, спричинене збройним конфліктом, відбувалось з одного боку на тлі тих міграційних процесів, які вже і до того спостерігались в регіоні, а з іншого – в контексті перебігу поточних міграційних процесів в Україні.

Слід одразу зауважити на тому, що виявлення масштабів і особливостей міграційних процесів на Сході країни ускладнюється від-

сутністю надійної статистики. Існують точні офіційні дані лише щодо взятих на облік ВПО, а також кількості людей, які офіційно зареєструвались на новому місці проживання, але це лише частина тих, хто виїхав. Певною мірою з'ясувати це можна буде під час перепису населення, який запланований на 2020 рік, для цього до переписного листка мають бути внесені відповідні питання. Також треба удосконалити поточний облік, та інформаційне і статистичне забезпечення процесу переміщення населення зі Сходу України.

Переміщення населення внаслідок конфлікту на території Донецької і Луганської областей можна умовно розділити на два періоди. Перший – це 2014 – 2015 роки, тобто період інтенсивних бойових дій. В цей час головним мотивом залишення місця проживання стала фізична безпека. Слід вказати, що виїжджали жителі не лише населених пунктів, які знаходились в зоні ведення бойових дій, але і жителі відносно спокійних районів, які були занепокоєні можливим погіршенням безпекової ситуації. Люди, в першу чергу сім'ї з дітьми, переміщались, зазвичай, до інших регіонів України, частіше до невіддалених, взявши лише речі першої необхідності і сподіваючись повернутися одразу, коли зникне небезпека. Найдоступнішим місцем для переміщення в той час виявилася Харківська область, що вивело її на перше місце за кількістю ВПО в 2014 р. [Українське суспільство 2018: 194].

Значна кількість жителів охоплених конфліктом територій виїхала до Росії. За даними Федеральної міграційної служби Російської Федерації з квітня 2014 р. до кінця 2015 р. в'їхали до Росії і не виїхали з її території понад мільйон українців [Малиновська 2018: 347]. Росією були вжиті низка заходів по заохоченню переселення українців. Зокрема, були спрощені процедури набуття ними громадянства, завдяки чому лише впродовж 2016 року за офіційними даними російське громадянство набули 100 тис. громадян України [Малиновська 2018: 347]. Продовжувала діяти програма сприяння добровільному переселенню співвітчизників. Упродовж 2014-2017 рр. в рамках програми здійснили переселення

до Російської Федерації 238,1 тис. громадян України. Клопоталися про участь у ній вони, як правило, вже перебуваючи на території РФ [Мониторинг 2017].

Також регіон швидко покидали підприємці, власники малого і середнього бізнесу, які або закривали його, або переводили в інші регіони країни. Одразу виїхали і багато з тих, хто мав достатньо заощаджень придбати житло в інших регіонах. Все це призвело до вимивання грошової маси з регіону і стало додатковим фактором уповільнення економічного зростання.

Другий період, який почався в 2016 році, є періодом, коли ті жителі регіону, які залишали його з міркувань безпеки, вже виїхали, але міграція продовжилась. В цей період територію Донецької і Луганської областей, причому як підконтрольну, так і непідконтрольну частини, люди залишали здебільшого через невідомість політичної і економічної ситуацій, причому переважну більшість серед них становили громадяни молодого і середнього віку. В цілому внаслідок конфлікту в Україні в усіх досліджуваних регіонах частка осіб похилого віку та інвалідів серед внутрішньо переміщених осіб є меншою ніж в середньому по Україні, а більшість внутрішньо переміщених осіб – це дорослі люди молодого і середнього віку, діти до 18 років становлять 29% [Національна система 2016: 4]. Більше того, часто спостерігалась ситуація, коли одержувачі пенсій і матеріальної допомоги лише реєструвались на підконтрольних Україні територіях, не змінюючи місця фактичного проживання. Таким чином їхня фактична частка може бути нижчою за наведену офіційно. В той же час є і інша категорія переселенців, кількість яких оцінюється приблизно в 160 тис. осіб, або 10% від загальної чисельності, які не реєструвались як переселенці і самостійно вирішували питання житла і працевлаштування. Враховуючи вищевказане, а також те, що досліджуючи фактор міграції в контексті безпеки ми не повинні обмежуватися лише міграцією з непідконтрольних територій, ми доходимо висновку, що якщо додати до офіційно зареєстрованої кількості внутрішньо переміщених осіб тих, хто виїхав з підконтрольних територій Доне-

цької і Луганської областей, то частка молоді і осіб середнього віку буде ще вищою.

Це є характерною особливістю міграційних процесів в умовах гібридної війни, коли люди активно мігрують не у зв'язку з загрозою їхній безпеці, а у зв'язку з тим, що невизначеність, а також невпевненість в завтрашньому дні і відчуття безперспективності не дозволяють їм пов'язувати своє майбутнє з охопленим конфліктом регіоном [Danyuk & Semenкова 2019]. На відміну від тих людей, які на попередньому етапі виїжджали у пошуках щонайголовніше безпечних місць, вони переїжджали в місця привабливі з економічної точки зору, торгово-економічні центри України, великі міста країни, а також за кордон. Зокрема що до останнього напрямку, масовому транскордонному переміщенню людей сприяли в тому числі і стимулюючі заходи РФ щодо імміграції українців, і введення безвізового режиму з країнами ЄС, тощо.

Відповідно ті, хто їдуть до таких привабливих місць, роблять це з наміром пробути там якомога довше, а не повернутися тоді, коли зникне небезпека. До переїзду до економічних центрів з високим рівнем урбанізації як всередині країни, так і за її межами, вдаються здебільшого ті, хто має достатньо заощаджень для того, щоб протриматися на новому місці або хто вважає, що зможе успішно інтегруватися в нову спільноту завдяки наявній кваліфікації, досвіду, володінню мовами тощо.

Цей тип міграції має більш негативні наслідки для країни або регіону походження мігрантів, ніж виїзд людей у зв'язку із загрозою життю і здоров'ю, адже останні, як було зазначено вище, як правило не виїжджають далеко і планують повернутися одразу, коли зникне небезпека, хоча і вони у випадку занадто довгого перебування на новому місці все менше схильні до повернення. В 2018 році частка тих ВПО, хто не планує повернутися назад навіть у випадку вирішення конфлікту, перевищила частку тих, хто бажав би повернутися [Аналітична доповідь 2018: 516-517]. Але ті, хто виїжджають через те, що не бачать майбутнього для регіону, вже заздалегідь налаштовані на тривале перебування, або навіть на переїзд до

нового місця взагалі. Отже, ми можемо говорити про втрату людського капіталу, який не тільки більш негативно впливає на розвиток країни чи регіону порівняно з руйнуванням виробничих можливостей, інфраструктури, тощо, але і який набагато складніше піддається відтворенню.

Окремо слід сказати про виїзд учнівської і студентської молоді з території Донецької і Луганської областей. Через військові події в інші області було переведено на навчання 8000 студентів, евакуйовано 16 університетів і 10 наукових академічних установ [Higher education 2015: 5]. Цей факт, а також те, що багато випускників шкіл одразу обирають для навчання вищі навчальні заклади в інших регіонах України або за кордоном, посилює проблему втрати регіоном соціального капіталу.

В Донецькій і Луганській областях, як і в Україні в цілому, ще і до початку конфлікту відбувалась активна трудова міграція населення, в тому числі за кордон, однак, з початком конфлікту стали відбуватися зміни тенденцій і закономірностей міграційних процесів на Сході України. Як найголовніші з них можна виділити:

- Збільшення масштабів міграції;
- Вибір на користь переїзду на постійне місце проживання замість циркулярної міграції;
- Появу нової групи мігрантів – підприємців, власників підприємств, заможних представників середнього класу;
- Збільшення частки учнівської і студентської молоді серед мігрантів;
- Появу в складі мігрантів людей з досвідом участі в бойових діях.

Такий масовий від'їзд людей зі східного регіону країни, якщо до того ж враховувати якісний склад мігрантів, спричиняє цілу низку негативних наслідків для нього, зокрема втрату населення репродуктивного віку, втрату соціального капіталу, знелюднення території, погіршення економічної ситуації, втрату регіоном мобілізаційного потенціалу, тощо.

На перебіг і характеристики міграційних процесів впливає також і можлива зацікавленість в цьому суб'єктів зовнішньої політики, які можуть здійснювати керування міграцій-

ними процесами, в тому числі в прихований спосіб. Як правило вони вдаються до цього з метою або вирішення внутрішніх проблем, або з метою деструктивного впливу. Спектр внутрішніх проблем, для вирішення яких є доцільним вдаватися до міграції достатньо широкий, але в основному це нестача або надто велика кількість людських і трудових ресурсів, депопуляція країни або регіону країни, потреба в корегуванні вікової, етнічної або конфесійної структури населення тощо.

Наприклад, серед основних задач демографічної політики РФ було в тому числі визначено залучення мігрантів відповідно до потреб демографічного і соціально-економічного розвитку з урахуванням необхідності їх соціальної адаптації і інтеграції. До 2025 року передбачалось поступове збільшення чисельності населення країни, в тому числі за рахунок міграції, до 145 мільйонів чоловік [Концепція 2007]. Аналіз динаміки чисельності населення Російської Федерації свідчить про те, що за період з 2010 по 2020 роки вона планомірно зростала і мета збільшення чисельності була досягнута. Значна кількість жителів окупованого Криму, а також окупованих територій Донецької і Луганської областей отримали російське громадянство за спрощеними процедурами. Цей процес продовжується і сьогодні, в країні діяли і продовжують діяти державні програми по переселенню, ті, хто згоден працювати у віддалених районах, отримують соціальні преференції [Малиновська 2018]. Отже Росією таким чином вирішувалась проблема її депопуляції [Малиновська 2018: 347], тим більше при тому, що українці, які переїхали до Росії, були в основному молодого і середнього віку з освітою і кваліфікацією, серед іммігрантів було багато дітей. Отже, ми можемо навіть припускати, що однією з цілей ведення гібридного конфлікту в Україні могло бути і формування міграційних потоків до Російської Федерації. Якщо розглядати процес набуття громадянства іншої країни як своєрідну форму міграції, то викликає занепокоєння спрощення процедури надання громадянства Російської Федерації жителям тимчасово окупованих територій України, особливо враховуючи деякі положення інших

нормативних документів РФ стосовно забезпечення прав і інтересів російських громадян за кордоном [Федеральный закон 2010; Военная доктрина 2014].

Республіка Польща, яка зазнала втрат трудових ресурсів внаслідок трудової міграції поляків, в тому числі студентської молоді, до країн Західної і Північної Європи, проводить політику заміщаючої міграції, стимулюючи імміграцію громадян України. Наприклад вже зараз кількість українських студентів становить 55% від всіх іноземних студентів, які навчаються в Польщі. [Семенкова 2019]. Спрощення процедур працевлаштування і вступу до навчання, активне інформування про можливості навчання і роботи в Польщі на фоні глибоких соціально-економічних і політичних проблем в Україні призвело до збільшення обсягів міграції населення регіону до Польщі. Подібна ситуація спостерігається з міграцією українців, в тому числі зі Сходу України, і до інших країн Європи, що стимулювалось встановленням режиму безвізового перетинання кордонів між Україною і Європейським Союзом.

Враховуючи вищевказане, при визначенні наслідків міграції для регіону і для України в цілому, ми маємо розглядати окремо міграцію населення Донецької і Луганської областей за кордон і його внутрішнє переселення. Що до міграції за межі України, то наслідки для країни в цілому будуть тими самими, що і були нами визначені для регіону – зокрема, втрати людського капіталу і погіршення економічної ситуації - але в масштабах країни. Втім, демографічні зміни і стан економіки в свою чергу істотно впливають на оборонні спроможності держави.

Говорячи про внутрішню міграцію і її вплив на безпекове середовище в країні, ми в якості важливого фактору маємо враховувати потенційну конфліктогенність міграційних процесів. Зокрема, згідно проведеного соціологічного дослідження щодо причин переселення українських внутрішньо переміщених осіб, процес переселення проходить без істотних соціальних конфліктів. Але проведений аналіз звертає увагу на наявність латентних конфліктів, які не проговорювалися респон-

дентами під час прямих питань, однак проявлялися у відповідях на інші питання [Міхєєва, Середа 2015]. Ці латентні конфлікти пов'язані з відмінними моделями світосприйняття та емоційним фоном спілкування, насиченим стереотипами. В той же час ці стереотипи, дуже часто нав'язані, при безпосередньому спілкуванні представників різних регіонів можуть як раз бути зруйнованими, що сприятиме кращому взаєморозумінню і консолідації суспільства.

Небезпеку представляє собою і наявність серед мігрантів осіб, які брали участь в бойових діях, отримали таким чином мілітарний досвід, можуть мати при собі зброю або боєприпаси, крім того дуже часто можуть мати високий рівень домагань при відсутності відповідної освіти, кваліфікації і бажання наполегливо працювати. Завдяки таким особистісним якостям вони можуть поповнювати лави кримінальних структур, ставати учасниками протестних заходів, тощо.

Ми можемо визначити сфери національної безпеки України, які в найбільшій мірі здатні потерпати від негативних наслідків міграції спричиненої збройним конфліктом на Сході України – це демографічна, економічна і суспільно-політична сфери. При цьому враховуючи взаємозв'язок і взаємозалежність всіх сфер життєдіяльності держави можемо стверджувати, що негативний вплив міграції на будь-яку із вказаних сфер здатне дестабілізувати становище в країні в цілому.

Висновки.

Слід очікувати, що поки не буде припинено конфлікт на Сході України, люди будуть

продовжувати виїжджати, а ті, хто виїхав, не будуть поспішати повертатися. Але для нас є дуже важливим хоча б не втратити тих, хто виїжджає з Донбасу, для України, тобто якщо вже вони прийняли рішення про виїзд з регіону, то повинні бути створені умови для їх роботи і проживання в межах країни і використання потенціалу громадян України для її розвитку. В тому числі слід за можливості уникати публікацій і сюжетів які заохочують і стимулюють виїзд людей на роботу за кордон, розповідаючи їм про переваги і простоту цього процесу. До того ж в рамках державної інформаційної політики слід уважно відстежувати і не допускати публікацій і сюжетів в засобах масової інформації, які б хоча б якимсь чином формували негативне ставлення представників одних регіонів країни до представників інших. При цьому підвищення темпів економічного зростання і рівня життя населення, підтримка високотехнологічних галузей, їх відновлення з метою припинити виїзд кваліфікованих кадрів із країни, політика забезпечення зайнятості населення є базовими умовами стримування масового виїзду українців за кордон. Таким чином, хоча саме припинення конфлікту на Сході України є важливою запорукою регулювання міграційних процесів в регіоні, втім навіть в існуючих умовах вжиття вищевказаних заходів уможливить зменшення його негативного впливу перш за все у вигляді втрати людського потенціалу як самого регіону, так і України і, відповідно, зменшення загрози національній безпеці і розвитку країни, які спричинені масовим виїздом громадян.

Бібліографічні посилання

- Мінсоцполітики України. *Внутрішньо переміщені особи*. (2020, Травень, 18). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
- Українське суспільство: міграційний вимір: національна доповідь. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. (2018). НАН України. Київ.
- Малиновська, О.А. (2018). *Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії*. Київ: НІСД.
- Мониторинг реализации Государственной программы по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом, на территориях вселения субъектов РФ в III квартале 2017г. (2017). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://мвд.рф/мвд/structure1/Glavnie_upravlenija/guvm/compatriots/monitoring/2017.
- Національна система моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами. (2016). *Міжнародна організація з міграції*, 37 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://iom.org.ua/sites/default/>

- files/iom_nms_cumulative_report_ukr.pdf
- Danyk, Y. & Semenkova, M. (2019). Migration within the context of hybrid warfare and its potential for conflict. *SDirect24*, 3(8). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.sdirect24.org/kopia-nato-deep-no-8>
- Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». (2018). С. 688. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/3143/>
- Higher education in Ukraine: Briefing paper*. (2015). Kyiv: British council. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.britishcouncil.org>
- Концепция демографической политики РФ на период до 2025 г. (2007). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_71673/7a46cb13de731db3333fcd77a4f7887e468287e3/
- Федеральный закон от 28 декабря 2010 г. N 390-ФЗ «О безопасности». (2010). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://rg.ru/2010/12/29/bezopasnost-dok.html>
- Военная доктрина Российской Федерации. (2014). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html>
- Семенкова, М. (2019). Кого навчатимуть українські вищі? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://osvita.ua/blogs/68563>
- Міхеєва, О. & Середа, В. (2015). Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації. *Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні. Збірка аналітичних матеріалів*. Львів: Галицька видавнича спілка, 9-49.

References

- Analitichna dopovid do shchorichnogo Poslannja Presyidenta Ukrajiny do Verkhovnoji Rady Ukrajiny «Pro vnutrishne ta zovnishne stanovyshche Ukrajiny v 2018 rotsi»*. [Analytical report to the annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine “On the internal and external situation of Ukraine in 2018”]. (2018). Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/3143/> (in Ukrainian)
- Danyk, Y. & Semenkova, M. (2019). Migration within the context of hybrid warfare and its potential for conflict. *SDirect24*, 3(8). Retrieved from <https://www.sdirect24.org/kopia-nato-deep-no-8>
- Federalnyj zakon ot 28 dekabrja 2010 g. N 390-ФЗ «O bezopasnosti»* [Federal Law of December 28, 2010 N 390-ФЗ “On Security”]. (2010). Retrieved from <https://rg.ru/2010/12/29/bezopasnost-dok.html> (in Russian)
- Higher education in Ukraine: Briefing paper*. (2015). Kyiv: British council. Retrieved from <https://www.britishcouncil.org> (in Ukrainian)
- Kontsepsija demographicheskoi politiki RF na period do 2025 r.* [The concept of demographic policy of the Russian Federation for the period until 2025]. (2007). Retrieved from http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_71673/7a46cb13de731db3333fcd77a4f7887e468287e3/ (in Russian)
- Malynovska, O.A. (2018). *Migratsijna polityka: globalnyj kontekst ta ukrajinski realii* [Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії]. Kyiv: NISD. (in Ukrainian)
- Mikheeva, O. & Sereda, V. (2015) Suchasni ukrajinski vnutrishnjo peremishcheni osoby: osnovni prychny, strategii pereselennja ta problem adaptatsii [Modern Ukrainian internally displaced persons: main reasons, resettlement strategies and adaptation problems]. *Strategii transformatsii i preventsii prykordonnykh konfliktiv v Ukraini. Zbirka analitychnykh materialiv*. Lviv: Galytska vydavnycha spilka. 9-49. (in Ukrainian)
- Minsotspolityky Ukrajiny. Vnutrishnjo peremishcheni osoby* [Ministry of Social Policy of Ukraine. Internally displaced persons]. (2020, May, 18). Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (in Ukrainian)
- Monitoring realizatsii Gosudarstvennoj programmy po okazaniju sodejstvija dobrovolnimu pereseleniju v Rossijskuju Federatsiju sootchestvennikov, prozhivajushchikh za rubezhom, na territorijakh vselenija subjektov RF v III kvartale 2017 g.* [Monitoring the implementation of the State Program to facilitate the voluntary resettlement of compatriots living abroad in the Russian Federation in the territories of the population of the Russian Federation in the III quarter of 2017]. Retrieved from https://мвд.рф/мвд/structure1/Glavnie_upravlenija/guvvm/compatriots/monitoring/2017 (in Russian)

- Natsionalna systema monitoryngu sytuatsii z vnutrishnjo peremishchenymy osobamy [National system for monitoring the situation of internally displaced persons]. (2016). *Mizhnarodna organizatsija z migratsii*, 37p. Retrieved from http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_nms_cumulative_report_ukr.pdf (in Ukrainian)
- Semenkova, M. (2019). *Kogo navchatymut' ukrajinski vyshi?* [Who will Ukrainian universities teach?] Retrieved from <http://osvita.ua/blogs/68563> (in Ukrainian)
- Ukrajinske suspilstvo: migratsijnyi vymir: natsionalna dopovid (2018). Instytut demographii ta sotsialnykh doslidgen im. M.V. Ptukhy* [Ukrainian society: migration dimension: national report. Institute of Demography and Social Research. M.V. Ptukhy]. NAN Ukrainy. Kyiv. (in Ukrainian)
- Vojennaja doktrina Rossijskoj Federatsii* [Military doctrine of the Russian Federation]. (2014). Retrieved from <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html> (in Russian)